

Dušana Findeisen

Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje

O družbenih okoliščinah prostovoljstva, starejših prostovoljcev in mreži ForAge

Povzetek: Avtorica predstavi konceptualizacijo prostovoljstva, manj z vidika dejavnega državljanstva, bolj z vidika dela in družbenih okoliščin. Trdi, da je konceptualiziranje prostovoljstva kot neplačano delo neustrezno, da je za prostovoljstvo značilno predvsem to, da je prostočasna dejavnost, ki se občasno spremeni tudi v prostočasno poklicno pot. V vsakem prostovoljstvu sta v paru nedeljivo navzoča dva motiva: človekoljubje in lasten interes, pa naj gre za resno prostovoljstvo, naključno prostovoljstvo ali projektno prostovoljstvo. Prevladujoči motivi prostovoljcev za delo so različni, prostovoljska organizacija jih mora posebej raziskati in jih uskladiti s svojimi. Prostovoljce je moč voditi z vidika področja in ciljev organizacije ali z vidika njihovih motivov in kompetenc. Od vseh prostovoljskih dejavnosti starejših se zdi prostovoljsko svetovanje tisto, pri katerem najbolj pride do izraza bogatejši referenčni okvir starejšega prostovoljca.

Ključne besede: prostovoljstvo, prosti čas, družba, človekoljubje, mreža ForAge neplačano delo, motiv, prostočasna poklicna pot, kariera, prostovoljska organizacija, resno prostovoljstvo, projektno prostovoljstvo, kompetence

Uvod

Prostovoljstvo ima hkrati vpliv na posameznika in družbo. Prostovoljno delo je namreč tudi prostor obsežnega neformalnega učenja in izobraževanja, učenja zunaj šole, ob katerem se razvija učljivost in se razvijajo kompetence vseh vrst. Prostovoljno delo je družbena dejavnost in tako je močno pod vplivom družbenih, ekonomskih, političnih, zgodovinskih, kulturnih in drugih okoliščin. Če želimo razumeti družbeno naravo prostovoljstva je potrebno poseči tudi v preteklost in v pretekle družbe. V tem članku imajo poleg poskusa konceptualizacije in definicije prostovoljstva pomembno mesto tudi razmejitve med različnimi vrstami prostovoljstva in tipi prostovoljcev, tudi starejših, v organiziranem prostovoljnem delu in prostovoljnem svetovanju na področju izobraževanja.

Družbene, zgodovinske, kulturne in druge okoliščine prostovoljnega dela

V politiki, gospodarstvu in znanosti je navzoče mnenje, da je učljivost pomembna lastnost, pomembna za oblikovanje globaliziranega sveta, kakor tudi kulturnih, instrumentalnih, tehniških kompetenc posameznikov in posledično skupnosti. Vendar, formalno izobraževanje ni, in ne more biti dovolj! Potrebni so tudi

zunajšolski procesi neformalnega učenja. *Prostovoljno delo se dogaja zunaj šole, lahko od otroštva do konca življenja, in je mesto obsežnega učenja.*

V posameznih časovnih in zgodovinskih obdobjih je prostovoljstvo različno cenjeno, nekako tako kot je različno cenjena tudi skupnost. Včasih je deležna prezira, češ, da je skrbeti zanjo zguba časa, včasih spet jo kujejo v nebo. Na tleh nekdanje Federativne Jugoslavije je bilo organizirano prostovoljstvo- razen tistega prostovoljnega gasilskega dela- ki je nastajalo "od zgoraj navzdol" po naročilu države, manj upoštevano in zaželeno. Društva sicer niso bila prepovedana, jih pa je bilo treba, dokaj pomenljivo, registrirati na občini na oddelku za javni red in mir. Nenadzorovano prostovoljstvo, tisto pravo, kjer gre za svobodno izbiro, takšno, ki izhaja iz ljudi samih, je bilo za državo moteče. K takšnemu položaju prostovoljstva je pripomogla navsezadnje doktrina Karla Marxa, po kateri je bila država odgovorna za vse potrebe državljanov, za svoje delo pa naj bi ti zmeraj prejeli plačilo. Ta doktrina je prispevala k temu, da je v 20. stoletju v socialističnih državah »prava« civilna družba z nekaj časa izginila. Še več, dolgo je bilo prostovoljno delo obravnavano kot ljubiteljsko delo, ki ne dohaja profesionalnih kriterijev, vse dokler se ni izkazalo, da so danes, denimo v društvih v javnem interesu, prostovoljci izobraženi vsaj toliko kot zaposleni v javnem sektorju, vsekakor pa bolj kot v zasebnem in delovanje prostovoljskih organizacij se vse bolj profesionalizira (Stebbins in Graham, 2004).

Prostovoljstvo pridobi vrednost in se spontano širi predvsem v času velikega števila družbenih sprememb, družbene neenakosti in nepravilnosti. Vojne so denimo čas pretresljivih dogodkov in so velika družbena prekinitev in tako v vojnah in v času obnove zasledimo veliko *osebnega* in organiziranega prostovoljstva. Gospodarske krize prav tako! Spomnimo se, da so denimo prostovoljni študijski krožki nastali na Švedskem v času gospodarske krize, ko so delavci vzeli svoje življenje v svoje roke. Skupnostno izobraževanje v ZDA je prav tako bilo prostovoljsko gibanje nastalo zaradi nezaposlenosti mladih. V 19. stoletju so se v Evropi oblikovale nacionalne države in nacionalna identiteta in tako je 19. stoletje čas izjemnega prostovoljstva tudi na ozemlju Slovenije. Takrat so tu nastala številna društva, hranilnice, posojilnice, zadruga, knjižnice, prostovoljske gospodarne dejavnosti, nastali so tabori in čitalnice. 19. stoletje je vsekakor čas prostovoljcev in narodnih buditeljev, ki so zaznali stisko ljudi, jih navduševali, povezovali, izobraževali za delovanje, med njimi na Slovenskem dr. Janez Evangelist Krek. V drugi polovici 19. stoletja so bili Slovenci predvsem kmetje v slabo razvitem kmetijskem sektorju predani na milost in nemilost tujim bankam. V *zadružnem gibanju* naj bi vsaka vas imela svoje društvo, ki naj bi ga vodili kmetje sami pod prostovoljnim nadzorom najbolj spoštovanih vaščanov. Plačilo za delo naj bi prejemal le računovodja. Člani društva so ob vstopu sprejeli odgovornost za društvo, hranili so tam denar, dobiček je služil le večanju denarnega sklada. Krek je to zadružno gibanje podpiral s številnimi političnimi

govori na javnih prireditvah. *Ta vrsta organiziranega prostovoljstva vpliva na sodelujoče v društvu, hkrati pa tudi spodbuja nastanek družbenih sprememb.*

Konec 19. stoletja in v začetku 20. stoletja so pod vplivom zgodovinskih dogajanj društva in prostovoljstvo na slovenskih tleh še zmeraj povsod dojemajo predvsem *kot možnost darovanja samega sebe, svoje kulture, svojih izkušenj, denarja in časa.* Prostovoljstvo je bilo v tistem času v izključni v povezavi s *prostim časom* in zato ne čudi dejstvo, da so od prostovoljcev pričakovali le, da delujejo kot *ljudje dobre volje in dobrega srca.* V sodobni družbi pa ima prostovoljstvo vse več značilnosti *dela,* močno se je približalo delu in od prostovoljcev se tako danes pričakuje, da imajo vse več kompetenc. V tem je tudi razlog, da prostovoljstvo zahteva nenehno izobraževanje vseh vključenih.

Številni avtorji, med njimi ekonomist Jeremy Rifkin (1995), trdijo, da je zdaj industrializirani svet vstopil v zgodnjo dobo informatike, pri čemer se je na prehodu iz industrijske v informacijsko družbo zgodila vrsta družbenih sprememb. Med spremembami so: več nezaposlenosti, manjšanje obsega javnega in rast civilnega sektorja, ob čemer se posledično poraja tudi večja osebna in kolektivna odvisnost od prostovoljcev, ki so značilnost civilnega sektorja. Prostovoljstvo nedvomno znova postaja obsežna, osrednja in pomembna družbena dejavnost in zato tudi prostovoljstvo, tako kot druge dejavnosti, zahteva poglobljeno obravnavo: raziskovanje (konceptualizacijo, teoretske poglede), izobraževanje in svetovanje, kakor tudi oblikovanje časom in okoliščinam ustrezne politike prostovoljstva in prostega časa. Toda bodimo pozorni na dejstvo, da se prostovoljstvo razvije le tam, kjer obstajajo družbene povezave, kjer obstajajo odnosi, *nesnovni kapital,* kjer z drugo besedo obstoja socialni kapital.

Socialni kapital, moč odnosov in prostovoljstvo

Socialni kapital lahko obravnavamo kot vir, ki akterjem pomaga, da dosežejo cilje, ki si jih postavijo. Po drugi strani pa je socialni kapital, tako kot druge oblike kapitala, neke vrste produktivna naložba v družbene odnose.

Sociologi in drugi strokovnjaki uporabljajo besedno zvezo socialni kapital, a dolgo je trajalo, preden se je ta koncept vsaj delno osvobodil ekonomskih konotacij. Vendar pa, kdorkoli se sprašuje, kaj pomeni socialni kapital, kaj kmalu ugotovi, da je vse skupaj bolj preprosto, kot se zdi na prvi pogled, da v bistvu gre za "staro vino v novi steklenici" (Field, 2008). Osrednjo tezo teorije socialnega kapitala je namreč moč povzeti le z nekaj besedami: *pomembni so odnosi.* Ker se povezujemo med seboj, ker to počnemo dlje časa in ne zgolj trenutno, občasno in naključno, lahko delamo skupaj in lahko skupaj dosežemo marsikaj, česar sami ne bi mogli doseči ali pa bi v najboljšem primeru le z veliko težavo. Povezujemo se v društva, v niz mrež,

povezujemo se z drugimi, s katerimi imamo največkrat skupne vrednote. Povezujemo se tako močno in tako dolgo, da navsezadnje mreže same zase postanejo vir in jih je moč obravnavati kot neke vrste kapital, ki ima svojo vrednost.¹ Te mreže postanejo vredne v posameznem takojšnjem kontekstu, navadno pa nam služijo tudi v drugih kontekstih. Pripadati društvu ali skupini prostovoljcev nam tako omogoči, da opravimo delo, za katero je potrebno sodelovanje prostovoljcev, a hkrati nam pomaga tudi v drugih kontekstih in situacijah. Pomaga nam ali drugim okrog nas. Več kot poznamo ljudi, s katerimi imamo podoben pogled na svet, tem bogatejši smo s socialnim kapitalom. (Field, 2008)

Družbene teoretike že dolgo zanimajo *družbeni odnosi*. Alexandre de Tocqueville (2013) se je navdušil nad bogatim društvenim življenjem Američanov. Poroča o tem, da stiki, srečanja in delovanje v prostovoljskih organizacijah tam delujejo kot lepilo, ki drži ameriško družbo skupaj. Gre za družbeno lepilo, tako kot sta za Francoze prepoznano družbeno lepilo kultura in umetnost. V obeh primerih gre za odnose.

Emile Dürkheim (1997), oče francoske sociologije, se prav tako ukvarjal z odnosi. V svoji doktorski razpravi o delitvi dela trdi, da so včasih v fevdalni družbi bili ljudje med seboj povezani samodejno, iz navade, "mehanično", brez razmisleka, saj so živeli v strukturah, ki so bile že postavljene, trdno zakoličene, stalne, kjer je vsakdo imel svoje mesto. V kapitalistični družbi 19. stoletja, ki je precej bolj dinamična, pa je nastopila "organska solidarnost" med ljudmi. Odnose so pričeli vzpostavljati tudi z neznanimi ljudmi, ker so odnosi bili potrebni.

James Coleman je razvil koncept socialnega kapitala, ki ga vidi kot način *integriranja družbene in ekonomske teorije*, pri čemer je trdil, da sta *socialni in človeški kapital komplementarna* (Coleman v Field 2008). Za razumevanje prostovoljstva v sodobni družbi je njegov pogled pomemben. Prostovoljstvo je družbena dejavnost, ki jo oblikujejo posamezniki. Sicer pa, kot smo že povedali, danes prostovoljstvo obravnavamo bolj kot delo, ki omogoča preživetje posamezniku in družbi in manj kot pristočno druženje in darovanje.

Robert D. Putman, ameriški politolog je po svoje pripomogel k razjasnitvi koncepta socialnega kapitala, rekoč: "... gre za značilnosti družbene organiziranosti kot so zaupanje, norme in mreže, ki lahko izboljšajo učinkovitost družbe, s tem da omogočajo njeno usklajeno delovanje" (Putman v Field, 2008).

¹ Težava upokojenih je, da izgubijo poklicno identiteto, organizirano delo, s tem pa tudi svoja socialna omrežja, če ne skrbijo, da jih ustvarjajo na novo. Njihova omrežja so redkeje odprtega tipa saj redkeje vključujejo mlajše. Z vidika socialnih omrežij so pozno upokojevanje, izobraževanje na Univerzi za tretje življenjsko obdobje in prostovoljno delo v lokalni skupnosti velika prednost.

Zakaj nas koncept socialnega kapitala zanima? Zato, ker je prostovoljstvo v svojih temeljih vredna družbena dejavnost, sredi katere se spletejo odnosi, ker je pri socialnem kapitalu v ospredju skupno in kolektivno pred posamičnim. Zato, ker vemo, da spreminja življenje, naredi življenje boljše, lahko pa tudi slabše, seveda. Socialni kapital je pozitiven, včasih pa tudi negativen.² Odločanje je težak proces in kadar se odločamo, se redkeje naslonimo na ustanove, formalne organizacije. Če potrebujemo zdravstveni nasvet, če se odločamo kateremu kirurgu se bomo zaupali, kateremu obrtniku bomo dali narediti nova okna, kam se bomo obrnili za dobro varuško, kako rešiti odnose v družini, se bomo raje obrnili k prijateljem, znancem, družinskim članom kot na formalno ustanovo. Sodobne ustanove delujejo po pravilih, redko upoštevajo predvsem človeka. Naši bližnji in naši znanci so svobodnejši v dajanju nasvetov in pomoči. Mreže prijateljev, znancev, mreže nasploh so pomembne. Med seboj si pomagamo, če čutimo, da imamo drug z drugim kaj skupnega. Če imamo skupne vrednote in cilje smo bolj pripravljeni pomagati si med seboj in seveda sodelovati.

Društva, skupine, socialna omrežja so nam v pomoč, omogočajo nam dajanje in prejemanje, kajti tisti, ki nekaj prejmejo od nas, se čutijo dolžne, da nam tudi kaj dajo. *Pomembna vloga prostovoljstva je tako tudi v tem, da ustvarja socialna omrežja, v katerih se gradi osebna in socialna identiteta, v katerih se pletejo odnosi in kjer je moč najti oporo: informacijsko, čustveno, materialno.*

Prostovoljstvo, skupine prostovoljcev, prostovoljske organizacije, skupne vrednote, pričakovanja, skupni cilji, skupne norme so socialni kapital, ki ustvarja možnosti za sodelovanje in recipročnost. (Field. 2008, str. 70) Prostovoljstvo največkrat daje pozitiven zgled in je podoba pozitivne družbene vloge. Prostovoljstvo pa je hkrati podporna mreža za prostovoljce in druge okrog njih. Še več, če so mreže močne, tedaj lahko ustvarijo kontekst, kjer prostovoljci pridobijo samospoštovanje in družbeni status.

Je prostovoljstvo prostočasna dejavnost, neplačano delo ali kaj drugega

V različnih kulturah še zmeraj velja prepričanje, da je *prostovoljstvo nekaj, kar počnemo v prostem času in brezplačno*. Takšno je uveljavljeno prepričanje, a napočil je čas za konceptualizacijo prostovoljstva. Prevladujoča koncepcija, v skladu s katero je prostovoljstvo predvsem neplačano delo, je namreč nadvse neustrezna. Neustrezna kot razlaga in neustrezna kot okvir za opisovanje te dejavnosti.

² Primer negativnega socialnega kapitala so nacistična in druga tovrstna združenja, sekte ipd.

Prostovoljstvo vsekakor velja obravnavati in opredeliti predvsem skozi *prizmo prostega časa*.

V industrijskem obdobju je prevladovalo prepričanje, da je delo edina koristna dejavnost, ki zagotavlja osebnostno rast in preživetje. Delo potrebujemo in dobro je, da ga opravljamo, če ga imamo. Vendar tudi v prostem času lahko osebnostno rastemo (več znanja, spretnosti, spremenjene osebnostne lastnosti) in v prihodnosti bomo, opravljali veliko dela brez plačila. Nastopila bo družba večstranskih dejavnosti, gospodinjska in druga domača opravila, delo za družino, delo v društvih in prostovoljsko delo pa bo enako vredno kot plačano delo. Ne bo vredno le plačano delo, vredno bo tudi kvalitetno življenje, ki ga bo moč doseči z različnimi vrstami dela, pravi Beck (2000 str. 125).

Prostovoljstvo je dajanje formalne ali neformalne pomoči, dajanje brez prisile, brez ali večinoma brez, plačila, v najboljšem primeru za simbolično plačilo in v korist tako drugih kakor tudi prostovoljca samega ... Prostovoljci lahko delujejo formalno v povezavi s prostovoljsko organizacijo v javnem interesu ali neformalno v situacijah, kjer gre za manjše število sorodnikov, prijateljev, sosedov in drugih posameznikov, pri čemer ni pravne podlage za njihovo prostovoljno delovanje. Tako prostovoljci kot prejemniki pomoči imajo korist od prostovoljstva.

Prostovoljske akcije lahko opredelimo kot dejanja dejavnega državljanstva, ki prinašajo neko vrsto koristi skupnosti, pri čemer plačilo ni glavni motiv prostovoljcev za delo" (Graham v Stebbins in Graham, 2004, str.18).

Stereotipi o prostovoljstvu pripisujejo prostovoljstvo predvsem starejšim pripadnikom srednjega razreda. Z vidika menedžmenta pa je prostovoljstvo "ne strukturiran del trga dela". Gre za ekonomski pogled na prostovoljstvo, kjer ima vrednost nizek strošek prostovoljnega dela, število opravljenih nalog. Vloga prostovoljstva v razvoju človeškega kapitala in prispevek prostovoljstva k zdravju skupnosti". (Graham, prav tam). Ta zadnja opredelitev se ne ozira na vrednost prostovoljstva v povezavi s socialnim kapitalom kot so kakovost prostočasne izkušnje prostovoljstva, koristi za življenjski slog posameznika ali skupin. *To, da se prostovoljcem spremeni slog življenja, je za njih nagrada, ki jo prejmejo*. Najbolj izrazito se z organiziranim prostovoljstvom življenjski slog spremeni starejšim prostovoljcem .

"Od kar sem prostovoljna kulturna mediatorica v tem muzeju se učim vseh mogočih stvari. Ne zanima me več zgolj zgodovina, četudi sem izšla iz študija zgodovine na univerzi za tretje življenjsko obdobje. Zdaj študiram medsebojne odnose, zanima me retorika, zanima me transakcijska analiza. Imam vse polno novih zanimanj in (...) nov način življenja. Za zadnje srečanje z bivšimi sodelavci

sem pripravila obisk muzeja, pa galerije, Dejali so, da sami kaj takega ne bi znali...” (G.B. 61).

“Ne vem, kako bi, če ne bi imela tega prostovoljnega dela v arhitekturnem muzeju. Tako pa grem vsak dan tja za tri ure, sicer pa bi sedela doma in tuhtala, kako mi je življenje zastalo” (T. K. 59).

Kadar prostovoljstvo obravnavamo kot *pristočasno dejavnost*, je prostovoljstvo lahko bodisi resno prostovoljstvo, bodisi *naključno prostovoljstvo* (Stebbins in Graham, 2004, str. 5) trdi, da obstoja tudi *projektno prostovoljstvo*.

Pri *resnem prostovoljstvu* gre za načrtne amaterske dejavnosti, konjičke ali prostovoljske dejavnosti. Resno prostovoljstvo, je prostovoljstvo usmerjeno k določenim ciljem, prostovoljstvo, iz katerega ni moč kar tako izstopiti, prostovoljstvo, ki ni za plačilo. Takšno prostovoljstvo je denimo delo z osebami, ki so preživele travmo glave ali trpijo zaradi disleksije ali je prostovoljstvo v izobraževanju starejših, kjer nekdo deluje kot mentor. Resno prostovoljstvo vsaj občasno v nekem časovnem obdobju zahteva vztrajnost, spopadanje s težavami vseh vrst. Občutek zadovoljstva je v resnem prostovoljstvu lahko dlje časa potisnjen v ozadje in tako se zgodi, da je prostovoljec zadovoljen komaj na koncu, po opravljeni dejavnosti. Značilno za resno prostovoljstvo je tudi to, da prostovoljec sledi svojim vzgibom, *pristočasni poklicni poti*, katere uspešnost je odvisna od preprek, prelomnih točk in dosežkov ter prostovoljčeve zavzetosti in predanosti.

Resno prostovoljstvo se navadno odvija v povezavi z uveljavljenimi javnimi ali nevladnimi ustanovami oziroma organizacijami. Takšno delo tudi načeloma bolj privlači moške prostovoljce kot denimo naključno prostovoljno delo, odvisno seveda od področja prostovoljstva. Prostovoljke in prostovoljci se vključujejo v različna, bolj ženska ali bolj moška področja dela. V prostovoljsko področje izobraževanja se vključujejo tako ženske kot moški. Svetovanje pa je skrbstvena dejavnost, ki zahteva, da z znanjem in empatijo prisluhnemo drugemu, zato lahko pričakujemo, da se v prostovoljstvo na tem področju vključijo predvsem ženske.

Naključno prostovoljstvo je manj obvezujoče. Tu je navadno tudi bolj malo izobraževanja, prostovoljec pa bolj priskoči na pomoč, kot kaj drugega. Naključno prostovoljstvo nas bolj malo spremeni, še manj pa vpliva na okolje. Naključni prostovoljci se združujejo v krajših akcijah navadno skupaj s drugimi, ki jih že poznajo ali jih želijo spoznati. Takšen primer prostovoljstva, ki zaradi začasnosti prinaša bolj malo sprememb, zato pa ugodje ob druženju in opravljenem delu, je Očistimo Slovenijo, Festival Mladi levi, Filmski festival Otok in drugi dogodki. Organizatorji si navadno želijo, da bi se ob takšnih dogodkih tkala pripadnost ponavljajočim se dogodkom na temelju neke etike, denimo *etike trajnostnega*

razvoja, etike medgeneracijske povezanosti (kar je dobro za današnje generacije, bo dobro za prihodnje). Prostovoljci pri dogodkih igrajo pomembno vlogo, oblikuje se tudi prostovoljska delovna sila pomembna za uspešnost dogodka, pa tudi pomembna sila družbenega in ekonomskega razvoja, če so dogodki obsežni in se ponavljajo.

Projektno prostovoljstvo je omejeno v trajanju, osredotoči se na izpeljavo posameznega projekta, na uvajanje novosti itd. V to vrsto prostovoljstva se enakovredno vključujejo ljudje vseh starosti, pripadniki obeh spolov iz različnega socialnega okolja in različno izobraženi.

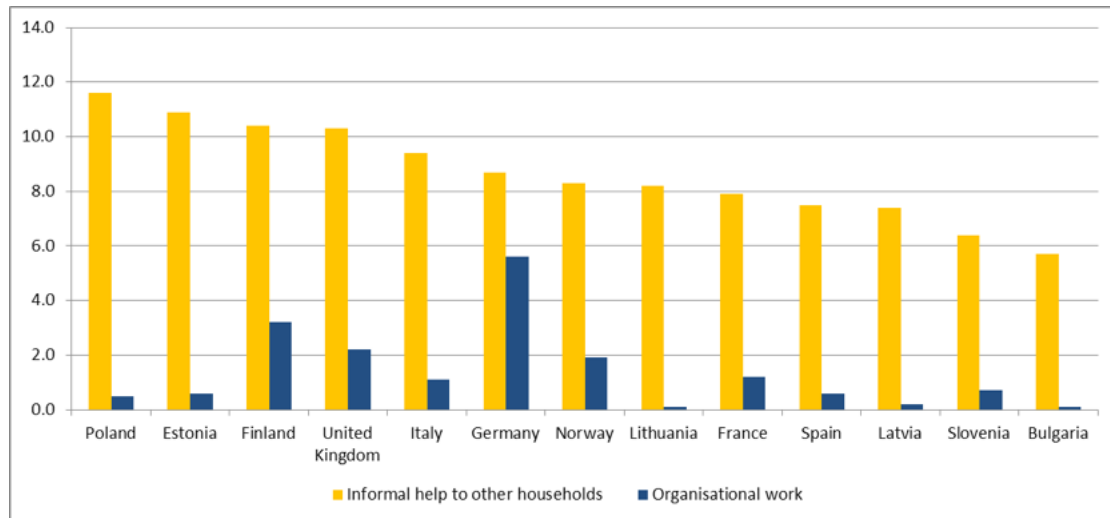
Prostovoljno delo, še posebno svetovalno delo starejših prostovoljcev, ki ga načrtuje Andragoški center Slovenije, zahteva vztrajnost, zavzetost, pripravljenost za izobraževanje, sledenje ciljem. Zahteva, da starejše in njihovo delo jemljejo resno, ga vodimo ambiciozno. Starejši imajo znanje, imajo izkustveno znanje, a družbi ga dajo na razpolago le takrat, kadar ga družba potrebuje in ceni. Zadovoljstvo s tovrstnim delom ni takojšnje. Rezultate svojega dela prostovoljec zagleda šele po opravljenem delu. Tovrstno prostovoljno delo vsekakor umeščamo v *resno prostovoljstvo*.

Osebnostno in organizirano prostovoljstvo

Kje delajo prostovoljci? V posameznih državah so odgovori različni. Na Nizozemskem, denimo delajo zgolj v društvih, neprofitnih organizacijah, v ZDA, denimo, jih srečamo tudi v vladi. V Sloveniji prostovoljce uvajamo v javne ustanove, prostovoljno delo v muzejih so na primeru kulturnih mediatorjev (projekt Slovenske univerze za tretje življenjsko obdobje) vključili v osnutek kulturne politike. Prostovoljce je moč srečati v javnem, zasebnem in seveda civilnem sektorju. Vse je odvisno od motivov prostovoljcev za takšno delovanje. V javnem sektorju je denimo manj prostora za osebne motive, osebne kriterije in vrednote. Po drugi strani pa je lahko tudi neprofitna organizacija prav tako v celoti utemeljena le na svojih kriterijih in vrednotah. Prostovoljstvo je moč urejati vsaj na dva načina bodisi *na temelju programa posamezne organizacije* ali *izhajajoč iz prostovoljcev*, njihovih kriterijev in vrednot in tudi kompetenc.

Različne študije pokažejo, da je v slovenskem okolju približno 7 % prebivalcev udeleženi v *neformalnem osebno prostovoljstvu* in 0,5 % v organiziranem prostovoljstvu. Gre torej najpogosteje za *neformalno osebno prostovoljstvo*, za pomoč posameznikom, za pomoč drugim gospodinjstvom. Tudi če odrasel sin spremlja mater k zobozdravniku, je to pomoč drugim gospodinjstvom in je osebno prostovoljstvo. Organizirano prostovoljstvo pa je nekaj drugega. Francozi imajo

tako celo dva koncepta prostovoljnega dela in dve poimenovanji (fr. bénévolat in volontariat).

Graf 1: Udeležba starejših v prostovoljnem osebni in organiziranem prostovoljnem delu. Vir: TUS 2000, rezultati

Nosilci *organiziranega prostovoljnega dela* so predvsem društva. O družtvih govorimo v sedanjosti ali v prihodnosti, morda pa bilo pomembno pogledati vprašanje društev tudi skozi prizmo zgodovine. Društva s v posameznih državah namenjena medsebojni pomoči delavcev, meščanstvo in aristokracija pa sta ustvarila društva v dobrodelne namene.

Država sprva na društva gleda sumničavo in je v konfliktu z svetom društev. Tako v nekaterih državah, društvo celo ni smelo imeti več kot dvajset članov, prostovoljcev, kajti večje število teh bi lahko pomenilo težavo za državo. Kasneje, leta 1901, se v Evropi pojavi zakon o družtvih, na katerem temelji tudi slovenski zakon o družtvih. Še kasneje društva prevzamejo civilni dialog ali *dialog državljanov z državo*, socialni dialog pa več ali manj prepustijo sindikatom. Država ima nekatere vrednote skupaj z družtvami. Tako društva dobijo finančno pomoč države in občine, če je prepoznano njihovo javno poslanstvo (izobraževanje, socialni turizem, zdravje, kultura, socialno varstvo). Društva sledijo tudi javnim naročilom in razpisom. Povezava z državo je vsekakor izrazita.

Ta dejstva imajo vpliv na pojmovanje prostovoljstva. V začetku je prostovoljstvo, kot smo že dejali, izključno pristočasna dejavnost. Danes je prostovoljstvo drugačno in danes je legitimno, da smo prostovoljci, če smo brezposelni in želimo pridobiti znanje, spretnosti, socialni kapital.

Prostovoljstvo spodbuja *zaposljivost*. V večini evropskih držav število zaposlenih v društvi narašča, do česar prihaja zaradi stanja v javnem sektorju, ki upada. v zasebnem sektorju. V tem pogledu je precej podobnosti z javnim sektorjem.

Danes se društveni svet dualizira (društva in društvena podjetja), kajti tudi podjetja poskušajo vstopiti na področje civilne družbe s konceptom *družbene odgovornosti* in s konceptom *naložbene filantropije* (angl. *venture philanthropy*). Društva pa so nekaj drugega kot društvena podjetja (socialna podjetja), ki imajo prakso, norme in uporabljajo jezik zasebnega sektorja. *Društva še zmeraj obravnavamo z zornega kota demokracije, filantropije, prostovoljstva, bolj malo z vidika dela.* (Hély, 2009).

Motivacija za prostovoljstvo in koristi od prostovoljstva

Raziskovanje motivacijskih in socio-ekonomskih okoliščin, ki navedejo ljudi različne starosti in izobrazbe, različnega družbenega položaja, različne skupine prebivalcev torej, da se podajo v prostovoljstvo, je pokazalo, da imajo različne kategorije prebivalcev tudi različne *motive za prostovoljno delo*, da pa se pri vseh, prav vseh, neločljivo pojavljata v paru *človekoljubje* in *lasten interes*. Primer delovanja iz lastnega interesa, je prostovoljstvo za uveljavitev neke ideje, nekega prepričanja, ki nam je močno pri srcu, prostovoljstvo za to, da bi si nabrali izkušnje in doživetja, vrsta osebnih in družbenih priznanj, ki čakajo na prostovoljce in nazadnje *prostočasna poklicna pot*, ki se odpira prostovoljce, pot tako drugačna od običajne poklicne poti ali kariere. Vsekakor bi tudi v prostovoljstvu starejših, ki imajo tako kot nekatere druge družbene skupine precej več prostega časa, morali raziskati povezavo med človekoljubjem, lastnim interesom in prostim časom. Henderson (Stebbins in Graham, 2008, str. 58) trdi, da se s pojmom prostega časa pogosto povezuje pojem zabave in površnosti, pri prostovoljstvu pa ni tako, prostovoljstvo pa se ne zdi zabava, marveč dejavnost, ki je resnejša in drugačna.

Graham (Stebbins in Graham, 2004 str. 24-25) poroča o *pasivni motiviranosti*, posebnem interesu in dejavni motiviranosti za prostovoljstvo. Pasivna motiviranost nastopi pod vplivom člankov, radijskih in televizijskih oddaj, promocijskih dejavnosti posamezne ustanove/organizacije, ki želi imeti prostovoljce. Tudi glas, ki se širi naokrog, ima moč. Pasivno motiviranost sprožajo tudi uvodni pogovori s potencialnimi prostovoljci, predstavitev, predavanja. Pasivno motiviranost sprožijo tudi znanci, prijatelji, sorodniki, krajevne ustanove, ki smo jim obljubili, da bomo nekaj naredili. Tako motiviran prostovoljec želi biti s prijatelji sorodniki, z drugimi prostovoljci ali pa želi delo opravljati zato, ker je v povezavi z njegovim študijem ali delom. Za nekatere tako motivirane je lahko prostovoljstvo tudi breme, drugim prinese marsikatero korist kot so novi prijatelji, večja samozavest, da si nekdo upa nekaj povedati v javnosti, povečano zanimanje za področje delovanja ustanove/organizacije, ki sprejme prostovoljca, boljše obvladovanje jezika, osebno

zadovoljstvo kajti prostovoljec se počuti koristnega, večje veselje, ker je lahko prostovoljstvo zabavno, boljše počutje, boljše zdravje.

Dejavna motiviranost izhaja iz pripravljenosti za dejavno državljanstvo in iskanja novih izzivov. Dejavní državljani želijo kaj spremeniti v lokalni skupnosti, ustanovi, kjer delajo, ali spremeniti spretnosti in povečati znanje, spoznati nove ljudi, ali se dobro počutiti v vseh pogledih. Tako so prostovoljci na univerzi za tretje življenjsko obdobje dejali da »si želijo kaj vrniti skupnosti, ki jih je vzgojila«, da »spoštujejo to, kar je univerza postala in vedo, da je tam njihovo delo bistvenega pomena«, ali pa imajo bolj instrumentalne motive in želijo odkriti kaj novega, kaj raziskati (denimo kot prostovoljni kulturni mediatorji v arhitekturnem muzeju). Dejavná motiviranost se kaže tudi v iskanju izzivov, sprememb, "da nas dejavnost povleče iz vsakdanje rutine", "omogoča delo z različnimi ljudmi, ko gremo vsi k istim ciljem", da "lahko uveljavim svoje znanje, kar me navdaja s ponosom", " delo je naporno, a ga imam rad".

Motiviranost, ki izhaja iz posebnega interesa se osredotoči na polje delovanja ustanove/organizacije, ki sprejme prostovoljca. Prostovoljno delo omogoči srečevanje s podobno mislečimi, ustvarja možnosti za povečanje znanja, denimo o lokalnem okolju, botaničnem vrtu, vrtni umetnosti, zgodovini , o medsebojnih odnosih, ipd.

Pričakovanja prostovoljcev in prostovoljske organizacije

Prostovoljci so šele nedavno postali predmet raziskovanja. Raziskovalci so doslej tipično obravnavali prostovoljce kot *pomočnike*, kot tiste, ki *vršijo prepoznavno vlogo v družbi*, ki *prispevajo za družbo* in kot tiste, ki *prispevajo predvsem k delovanju posameznih organizacij*.

Za razvoj prostovoljstva je seveda pomembna tudi ustanova/organizacija, ki sprejme prostovoljce. Mlajši kot so prostovoljci, manj so predani ustanovi/organizaciji, manj so navadno z njo zadovoljni in več vodenja ter nadzora potrebujejo kot starejši prostovoljci. To govori v korist starejših prostovoljcev. (Graham, v Stebbins in Graham, 2008, str. 24). Posebno v prostovoljnem svetovalnem delu, ki je ena najkompleksnejših oblik prostovoljnega dela, so starejši prostovoljci dragoceni. Za njimi je dolgo socialno učenje, izkušnje, ki jim je sledila poglobljena refleksija, imajo, lahko upamo, širši referenčni okvir kot mlajši.³

³ V transakcijski analizi je referenčni okvir temeljni koncept. V tem okviru najdemo vse, kar je nekdo spoznal, doživel, najdemo vpliv kulturnega, delovnega, pristočasnega okolja, vpliv življenjskih prelomnic itd.

Za sleherno ustanovo/organizacijo, ki sprejme prostovoljce je pomembno spoznati motive prostovoljcev – ti se v toku dela tudi spreminjajo- in je pomembno vedeti, kakšna so njihova pričakovanja. S širjenjem prostovoljstva bo vse več takšnih ustanov/organizacij. Tiste, ki bodo zagotavljale najboljše prostovoljske izkušnje, bodo lahko tudi najbolj selekcionirale prostovoljce in iskale najboljše kandidate. Večina prostovoljcev si želi, da bi se do njih obnašali neformalno, da ne bi bilo preveč nadzora in vodenja, da bi se ohranil prostovoljski duh. Velik delež prostovoljcev okrog 25 % pa si nedvomno želi, da bi njihovo delo bilo javno priznano in želijo z ustanovo/organizacijo imeti bolj formalne odnose, da se njihove potrebe zadovoljene skupaj s potrebami ustanove oziroma organizacije.

Obstoja tipologija prostovoljcev. Pričakovanja mora ustanova preveriti večkrat, še posebno pred začetkom prostovoljstva. Pri tem naj bo v pomoč naslednja modificirana tabela povzeta po Stebbins in Graham, 2008. str. 27.

Tip prostovoljca	Korist za ustanovo/organizacijo	Primarni prostovoljčev motiv
Raziskovalec	Povečanje znanja/ ljudi	Izboljšanje spretnosti in znanja
Izobraževalec	Predaja znanja	Druženje in vodenje drugih
Učenec	Izobraževanje	Ponotranjenje spretnosti in znanja
Človekoljub	Širjenje dostopa do prostočasnih dejavnosti in učenja	Druženje in ustvarjanje socialne mreže
Investitor	Ustvarjanje dohodka, zagotavljanje samozadostnosti	Doniranje, sponzoriranje
Iskalec prostočasnih dejavnosti	Ponudba prostočasnih dejavnosti	Nadaljnji osebni interes, prostočasni konjiček
Aktivist	Prispevanje k skupnosti	Vplivanje, delo skupaj z zaposlenimi
Zaskrbljen za zdravje	Prispevanje h blaginji skupnosti	Izboljšanje zdravja in življenjskega sloga
Organizator	Organiziranje in razvoj prostovoljstva	Vodenje in poučevanje

Tabela 1: Tipologija prostovoljcev, motivi prostovoljcev in organizacije

Težave, s katerimi se srečujejo prostovoljci in organizacije

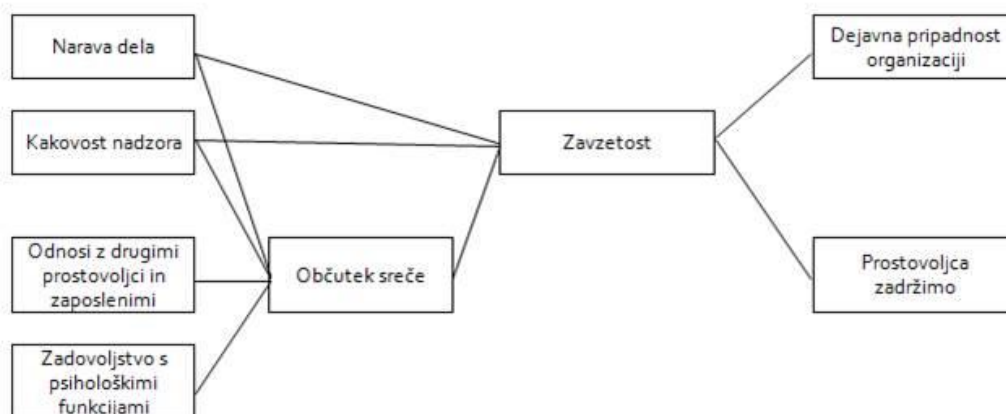
Vsako prostovoljstvo prinaša tudi težave, težave za ustanovo/organizacijo in težave za prostovoljce same. Težave prostovoljcev je moč ugotavljati ob pomoči vprašalnikov, vprašane pa vprašati, katera od navedenih trditev zrcali njihove težave. Težave so lahko različne, saj niso odvisne le od prostovoljcev, marveč tudi od ustanove/organizacije, ki jih sprejme, in od družbenih okoliščin. Med težavami srečujemo: delo se vse bolj prepušča tistim, ki pokažejo največ zanimanja in sposobnosti, število zavzetih prostovoljcev je omejeno, prostovoljci dajejo prednost svojemu osebnemu in družinskemu življenju, v toku prostovoljstva pride do težav z zdravjem, stvari bi bile lahko boljše organizirane, organizatorjem prostovoljstva zmanjka moči za nadaljnje delo, odnos članov prostovoljske skupine med seboj, premalo je izobraževanja, delo ni dovolj spodbudno, odnos družbe, ki ne sprejme znanja in kulture posameznih generacij in ju ne ceni dovolj, odnos do prostovoljcev je diskriminacijski itd.

Težave so tudi na strani ustanove /organizacije. V začetku je organizacija, ki sprejme prostovoljce, majhna in tako se ustvari neka vrsta tesnih odnosov. Kasneje organizacija raste, odnosi se profesionalizirajo, ni več vse dobro. Delo se deli. Organizacija se mora profesionalizirati in strukturirati, ima raznovrstne vire financiranja, odvisna je od javnih razpisov, manj je vsebinskega dela. Vse več je poročanja tudi za prostovoljce. Potrebno je več profesionalnega znanja in spretnosti. Več je izobraževanja. Pojavlja se večja izbira prostovoljskih organizacij in tekmovanje. Spremeni se odnos do prostovoljstva in vse bolj se razvija porabniški odnos do prostovoljstva, saj so vse prostočasne dejavnosti tudi predmet porabništva.

Zadovoljstvo prostovoljcev z delom

Zadovoljstvo prostovoljcev s prostovoljnim delom tradicionalno merijo z modeli, ki vsebujejo skupek "vzročnih indikatorjev" tj. modeli, ki so jih sprva razvili za merjenje zadovoljstva zaposlenih-in "posledičnih indikatorjev". Med indikatorji je na posebnem mestu sreča, ki opozarja na izkustveno fenomenološko naravo prostovoljnega dela. Raziskovalce posebej zanimajo osebno *izražanje prostovoljčevega resničnega bistva in izražanje prostovoljčevih potencialov*. Zadovoljni prostovoljci v prostovoljnem delu v danem prostovoljskem okolju *doživijo sebe, svoje potencialne in se izrazijo*. Posledični indikatorji se nanašajo na *zavezanost organizaciji* tj. dolgotrajnim razmerjem med posameznikom in organizacijo, ki se vzpostavi s prostovoljnim delom. Zavezanost organizaciji pomeni tudi vero v cilje in vrednote organizacije, pomeni željo, da prostovoljec ostane povezan z organizacijo, da se z njo želi istovetiti, da je ponosen na to, da je vključen v njeno delo. Posledični indikator je do neke mere tudi obnašanje, ravnanje prostovoljca. Vendar vse skupaj

ni tako preprosto! Tudi če prostovoljec dlje časa ostane v sodelovanju z organizacijo, to še ne pomeni, da je zadovoljen, podobno kot leta zaposlenosti v podjetju ne pomenijo zgolj zadovoljstva zaposlenih.

Graf: 2 Vzroki in posledice zadovoljstva prostovoljcev v Stebbins in Graham 2008, str.105

Značilnosti prostovoljnega svetovanja v izobraževanju starejših. Primer Slovenske univerze za tretje življenjsko obdobje

Svetovalno delo smo na Slovenski univerzi za tretje življenjsko obdobje uvedli že ob njeni uradni ustanovitvi leta 1986. Vanjo smo kot svetovalce vključili študente, ki so že bili pri nas v izobraževalnem in tudi organizacijskem procesu. Tako smo opravili vsaj eno nalogo: izbrali smo svetovalce, ki so *imeli širši referenčni okvir od svetovancev*, vsaj kar zadeva univerzo za tretje življenjsko obdobje in njene programe. Njihova naloga je bila, da kar se da dobro predstavijo posamezne študijske programe, organiziranost in družbeno poslanstvo te univerze, navdušijo kandidate za vpis, a pravega svetovanja, takšnega, kjer bi bilo veliko psihološkega znanja, poznavanje svetovalnega odnosa - odnosa med subjekti- *prepoznavanja izkušenj drugega* ni zmeraj bilo. Starejši odrasli, svetovanci torej, skušajo v izobraževanju doseči *osebno rast* (več znanja, več in boljše spretnosti, spremembo osebnostnih lastnosti), če je le mogoče v povezavi s kolektivnimi prizadevanji svojega socialnega okolja (družina, prijateljska skupnost, delovna

skupnost, učna skupnost navsezadnje). Želijo pa si tudi strukturirati čas, imeti priložnosti za druženje. To moramo v svetovalnem pogovoru imeti nenehno pred očimi.⁴ Svetovalni odnos je primerljiv z odnosom med posamezniki. V osebni odnosu stremimo k zadovoljitvi svojih psihosocialnih potreb tj. kognitivnih potreb, čustvenih potreb, potreb po doživljanju svojih vrednot. Pri svetovanju poteka primerljiv proces.

Starejši študenti svetovalci dokaj dobro vstopijo v prvo fazo svetovalnega odnosa, ko se *prične oblikovati medsebojni odnos*. Razumejo stisko svetovancev, ki se ne znajdejo v novi vlogi upokojenca, z lastnim primerom kažejo, da ima tretje življenjsko obdobje lahko novo vsebino, njihovo obnašanje je svetovancem domače. Druga faza tim. *preiskovalna faza* v svetovalnem razgovoru, kjer gre za razumevanje svetovančevih izkušenj in morda tudi težav in svetovančevih čustev, je odvisna od svetovalčeve empatije in njegovih komunikacijskih spretnosti. Potrebno bi bilo v tej fazi tudi spoznati pričakovanja svetovanca glede tega, česa se bo učil in tudi kako se bo učil. V tretji fazi svetovalnega razgovora, v *fazi sprejemanja odločitve*, v kateri program se bo svetovanec vključil in zakaj naši svetovalci izhajajo predvsem z poznavanja programov in urnika, v najboljšem primeru svojih osebnih izkušenj in doživljanja mentorjev ter študijske skupine. Zaključek pogovora je navadno radosten, obe strani svetovanec in svetovallec sta zadovoljni. Oba navadno dosežeta občutek avtonomnosti in povezanosti hkrati.

V prostovoljno svetovanje se starejši študenti vključijo kot laični svetovalci, a morajo biti prepričani, da je svetovanec vredna osebnost, da se je sposoben odločati. Imeti morajo psihološko znanje za razumevanje svetovančevega in svojega ravnanja, imeti morajo imeti dovolj pravih izkušenj, da razumejo izkušnje drugega, imeti morajo voljo sodelovati v pogovoru. Predvsem pa morajo imeti pozitiven in vreden odnos do izobraževanja (izobraževanje ni odhajanje na skupno kavo) in starosti.

Organizacija, ki prostovoljne svetovalce sprejme v svetovalno delo, naj stori vse, da so ti lahko predstavniki dobro organizirane strukture, da njihovo znanje raste, da razumejo, kaj pomeni dober svetovalni pogovor, pa tudi kje jih čakajo čeri v takšnem pogovoru in kako jih premostiti.

ForAge

S vprašnjem prostovoljstva starejših in predvsem izobraževanja ter svetovanja za prostovoljstvo se ukvarja tudi evropska mreža ForAge, ki je deležna podpore Evropske komisije in programa Vseživljenjsko učenje. Mreža nastaja v projektu Grundtvig in je mreža 16-tih partnerskih organizacij. Vprašanju prostovoljstva

⁴ Education permanente, No 146, Arcueil, avril 2001, p. 214.

starejših oziroma izobraževanja starejših za prostovoljstvo pa se posebej posveča organizacija AidLearn s Potrugalske in Lunaria iz Italije. Slovenski partner v tem projektu, kjer tečejo ugledne mednarodne konference in nastaja datoteka raziskav in drugih dosežkov v izobraževanju starejših, je Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje.

Več: stran www.foragenetwork.eu

Zaključek

Prostovoljstvo je skozi čas in zgodovino doživelo številne metamorfoze, kar samo zase kaže, da je prostovoljstvo družbena dejavnost odvisna od narave družbenih okoliščin in kulture pa tudi od socialnega kapitala v nekem okolju. Bolj intenzivno se prostovoljstvo, prostovoljci in prostovoljske organizacije pojavljajo v času velikih družbenih sprememb kot so vojna, prehod iz industrijske v informacijsko družbo, prehod iz socialne države v neoliberalno državo, ki smo mu priča prav zdaj, pa tudi v času velike družbene neenakosti. Prostovoljstvo je stvar vseh sektorjev: civilnega, javnega, zasebnega. Pri slehernem prostovoljcu se v paru pojavljata dva motiva: človekoljubje in lasten interes. Če je bilo nekoč prostovoljstvo izrazito povezano z dejavnim državljanstvom, darovanjem, prostim časom, pa ga danes vse bolj povezujemo z delom. Ni več dovolj, da so prostovoljci ljudje dobrega srca, vse pogosteje morajo imeti znanje, spretnosti, vrsto kompetenc. Ker prostovoljstvo postaja obsežna družbena dejavnost, jo je treba obravnavati kot takšno, jo raziskovati, o njej izobraževati, uvesti svetovanje za prostovoljstvo. Prostovoljstvo pa je slabo raziskana dejavnost. Slabo je raziskano osebno prostovoljstvo in organizirano prostovoljstvo, katerega nosilec so najpogosteje društva.

Spreminja se tudi opredelitev prostovoljstva in pojavila se je tipologija prostovoljstva (resno, naključno, projektno prostovoljstvo). Razmeroma bolje so raziskani tipologija prostovoljcev, motivi prostovoljcev za prostovoljno delovanje (človekoljubje in lasten interes) in njihova pričakovanja, pa tudi ovire, oziroma težave na tem področju.

Prostovoljno svetovanje se zdi med vsemi prostovoljskimi dejavnostmi najzahtevnejše. Zaradi dolgega socialnega učenja, izkušenj predvsem starejših svetovalcev lahko ti svoje izkušnje bolje približajo izkušnjam svetovanca, kar nazadnje lahko naredi svetovalni pogovor uspešen.

Literatura in viri

Arendt, H.(1958) *The Human Condition*. Chicago: University of Chicago Press.

- Beck, U. (2000) *The Brave New World of Work*. New York: Polity Press.
- Bounfour, A, (ur.) (2006) *Capital immatériel: connaissance et performance*. Paris: L'Harmattan.
- Bračun, R. (ur) (2009) *Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje in muzeji z roko v roki : izobraževanje za razumevanje in uvajanje prakse starejših prostovoljnih kulturnih mediatorjev*. Ljubljana: Društvo za izobraževanje za tretje življenjsko obdobje.
- Černič, B. *The Role of Dr. Janez Evangelist Krek in The Slovene Cooperative Movement*. Slovene Studies 11, 1989. str. 75-81.
- Dürkheim, E. (1997) *The Division of Labor in Society*. Free Press.
- Field, J. (2008) *Social Capital*. New York: Routledge.
- Findeisen, D. (2012) *Koraki v prostovoljstvo: naredimo jih skupaj na Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani*. Ljubljana: Društvo za izobraževanje za tretje življenjsko obdobje.
- Hély, M. (2009) *Les métamorphoses du monde associatif*. Paris: PUF
- Hlebec, V. Kump, S. , Krašovec - Jelenc, Sabina: Socialna omrežja in izobraževanje starejših odraslih. Jesenice: Panelna razprava: Nacionalna strategija vseživljenjskosti učenja: izzivi njenega udejanjanja, 17. jun. 2008.
- Rifkin, J. (1995) *The End of Work, the Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-market Era*. New York: G.P. Putman's Sons.
- Rozman, J. *Življenje in delo Janeza Evangelista Kreka*. Kmečki glas 44 , 1987.
- Stebbins R.A. (1992) *Amateurs , Professionals and Serious Leisure*. Montreal: McGill Queens University Press.
- Stebbins, R. A., Graham, M. (2004): *Volunteering as Leisure,/Leisure as Volunteering. An International Assessment*. CAB International.
- Tocqueville de Alexis (2013) *De la démocratie en Amérique*. Copyright material.
- Wieben D. in drugi. (2008) *Kompetenzerwerb im freiwilligen Engagement. Eine empirische Studie zum informellen Lernen im Jugendalter*. VS Verlag.